

УДК 78.071.1(477.64):78.03«20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-4-9>

Катерина ПАЛАЧОВА,
orcid.org/0000-0001-9662-8721
аспірантка кафедри інтерпретології та аналізу музики
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
(Харків, Україна) vinniamina@gmail.com

ТВОРЧИСТЬ КОМПОЗИТОРІВ ЗАПОРІЖЖЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті надано комплексну характеристику творчого доробку запорізьких композиторів початку ХХІ століття в аспекті традицій і новацій української композиторської школи. Обґрунтовано методологічні настанови музичної регіоналістики як підґрунтя для вивчення явища професійного композиторського осередку Запорізького регіону. Охарактеризовано творчий доробок Миколи Попова, Ганни Хазової, Дмитра Савенка та Наталії Боевої як генерації кінця ХХ – початку ХХІ століть. Проаналізовано жанрово-стильові ознаки творів М. Попова, Г. Хазової, Д. Савенка, Н. Боевої. Узагальнено творчий досвід композиторів Запоріжжя на початок ХХІ століття.

Формування композиторського осередку на Запоріжжі зумовлено розвитком системи професійної музичної освіти регіону, функціонуванням місцевих театрів і концертних залів, діяльністю професійних творчих колективів і солістів – перших виконавців новітніх творів сучасних авторів. Оскільки професійна композиторська діяльність у Запорізькому регіоні означена періодом трохи більше, ніж півстоліття, то нині ще не можна говорити про формування запорізької композиторської школи.

Дослідження творчого доробку представників композиторської еліти запорізького регіону презентує його як певну мистецько-культурну цілісність за історико-культурними, географічними, жанровими та професійними критеріями. Жанрово-стильове розмаїття творчого доробку композиторів Запоріжжя зумовлене специфікою професійної діяльності та співпрацею із виконавськими колективами і видатними солістами у Запоріжжі та поза його межами. В художньому мисленні композиторів Запорізького обласного осередку початку ХХІ століття поєднуються традиційні та новаторські тенденції; їхня творчість характеризується глибинним лірико-драматичним поглядом на світ, щирістю та відвертістю висловлювання, його спрямованістю до широкого кола реципієнтів.

Ключові слова: українська музична культура ХХІ століття, творчість запорізьких композиторів, музична регіоналістика, композиторська школа, традиції та новації.

Kateryna PALACHOVA,
orcid.org/0000-0001-9662-8721
Postgraduate Student at the Department of Interpretology and Music Analysis
Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts
(Kharkiv, Ukraine) vinniamina@gmail.com

ZAPORIZHZHIA COMPOSERS' CREATIVITY IN CONTEXT OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE OF THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article provides a comprehensive description of the creative work of Zaporizhzhia composers at the beginning of the XXI century in terms of traditions and innovations of the Ukrainian school of composition. Methodological guidelines of musical regionalistics as a basis for studying the phenomenon of professional composer center in Zaporizhzhia region are substantiated. The creative work of Mykola Popov, Hanna Khazova, Dmytro Savenko and Natalia Bojeva as a generation of the end of the XX – beginning of the XXI centuries is characterized. Genre and style features of works by M. Popov, H. Khazova, D. Savenko, N. Bojeva are analyzed.

The creative experience of Zaporizhzhia composers at the beginning of the XXI century is generalized. The formation of the composer center in Zaporizhzhia is due to the development of the system of professional music education in the region, the functioning of local theaters and concert halls, the activities of professional creative teams and soloists – the first performers of newest works by modern authors. Since the professional composer activity in Zaporizhzhia region is marked by a period of a little more than half a century, today it is impossible to talk about the formation of Zaporizhzhia school of composition.

Study of creative work of representatives of the composer elite of Zaporizhzhia region presents it as a certain artistic and cultural integrity according to historical and cultural, geographical, genre and professional criteria. The genre and style diversity of the creative work of Zaporizhzhia composers is due to the specifics of professional activity and cooperation with performing groups and outstanding soloists in Zaporizhzhia and abroad. The artistic thinking of composers of Zaporizhzhia regional center at the beginning of the XXI century combines traditional and innovative tendencies; their work is marked by a deep lyrical and dramatic world view, sincerity and frankness of expression, its focus on a wide range of recipients.

Key words: Ukrainian musical culture of the XXI century, Zaporizhzhia composers' creativity, musical regionalistics, school of composition, traditions and innovations.

Постановка проблеми. Музична регіоналістика нині є вагомим складником української музичної науки. Нині це один із найперспективніших напрямів, що постійно оновлюються та розвиваються за рахунок підключення наукових зацікавлень з різних регіонів України. У цій науковій статті пропонується досвід систематизації творчого доробку представників композиторської еліти запорізького регіону як певної *мистецько-культурної цілісності* за історико-культурними, географічними, жанровими та професійними критеріями, що пов'язані зі спадкоємністю в системі «вчитель – учень» на рівні усталених музично-навчальних закладів.

Актуальність теми полягає у відсутності в українському музикознавстві спеціальних наукових досліджень, присвячених розвитку професійного композиторського осередку Запорізького регіону в контексті музичної культури України початку ХХІ століття.

На початок ХХІ століття музика сучасних композиторів Запоріжжя була широко представлена творами найрізноманітніших жанрів: від мініатюр до крупних форм, від камерних до симфонічних. Представники композиторської когорти Микола Інокентійович Попов (нар. 1950 р.), Наталя Іванівна Боева (нар. 1951 р.), Ганна Геннадіївна Хазова (нар. 1975 р.), Дмитро Олександрович Савенко (нар. 1960 р.) є відомими не лише в різних регіональних культурних центрах України, але й поза її межами. З 2012 року Запорізький обласний осередок Національної Спілки композиторів України (далі – ЗОО НСКУ) діє як самостійна творча одиниця, що дає підставу для дослідження регіональних особливостей творчості запорізьких композиторів.

Аналіз досліджень. Осмисленню проблем музичної культури регіонів присвячені монографії Л. Кияновської (Кияновська, 2007) та А. Литвиненко (Литвиненко, 2011). Численні наукові праці Т. Мартинюк (Мартинюк, 2003) присвячені музичній культурі запорізького краю та творчості композиторів Запоріжжя М. Попова та Н. Боевої. У пропонованій статті дослідження творчої діяльності композиторів регіону доповнено іменами визначних особистостей нової генерації Запорізького композиторського осередку – Д. Савенка та Г. Хазової.

Мета статті – надати комплексну характеристику творчого доробку запорізьких композиторів початку ХХІ століття в аспекті традицій і новацій української композиторської школи.

Виклад основного матеріалу. У першій чверті ХХІ століття музичне життя України ста-

новило досить розмаїту картину, у якій співіснують як значні осередки з укоріненою впродовж століть традицією, так і менші, чиє культурне формування почалося значно пізніше або ж за певних історичних обставин призупинилося на тривалий час.

Як відомо, формування осередків фахової музичної освіти відбувалося в контексті культурно-історичної своєрідності регіонів України. Два основних фактори, які відіграли вирішальну роль у становленні центрів професійної музичної діяльності в Україні, – це наявність музичних навчальних закладів середньої та вищої ланки, існування театрів і концертних залів. Це надавало навіть невеликим провінційним містам статусу культурних осередків, адже бурхливе музичне життя – концертні вечори, оперні вистави, камерні та симфонічні зібрання музичних товариств, благодійні концерти – відбувалися саме у приміщеннях театрів і концертних залів музичних навчальних закладів.

Виникнення Запорізького обласного осередку НСКУ лише на початку ХХІ століття має свою історичну зумовленість, адже лише в 1939 році в Запоріжжі було засновано філармонію, а початком професійної музичної освіти в регіоні можна вважати 1930 рік, коли на базі музпрофшколи для підготовки керівників музичної самодіяльності було організовано музичний технікум, що став музичним училищем лише у 1938 році.

Історія запорізького композиторського осередку бере свій відлік із 1962 року, коли теоретичний відділ Запорізького музичного училища імені П. І. Майбороди очолив Олег Іванович Носик (1926-1996) – талановитий композитор і видатний педагог, засновник місцевої теоретично-музикознавчої школи. У 1959 році він закінчив державний музично-педагогічний інститут імені Гнесіних (клас композиції) і повернувся у Запоріжжя, ставши на той час першим професійним композитором в області. У 1963 році О. Носик став членом Спілки композиторів України і впродовж багатьох років очолював Спілку самодіяльних композиторів Запорізької області.

Певний етап у становленні професійної композиторської школи в Запоріжжі починається у 1992 році, коли учень О. Носика Валерій Михайлович Горський (нині – завідувач теоретичного відділу ЗМУ імені П. І. Майбороди) розробив і впровадив перший серед музичних училищ України навчальний план із професійної підготовки композиторів. Завдяки його зусиллям, а також – плідній праці викладачів Запорізького музичного училища, членів Національної спілки компози-

торів України Наталії Іванівни Боевої та Миколи Інокентійовича Попова, протягом останнім двох з половиною десятиліть 25 випускників музичного училища було підготовано до вступу у консерваторії України за спеціальністю «Композиція». Згодом серед цих студентів-композиторів сформувався вже наступне покоління запорізьких композиторів-професіоналів: Дмитро Савенко, Ганна Хазова та Ольга Попова-Березняк.

У грудні 2012 року в культурному житті Запоріжжя відбулася важлива подія – було зареєстровано як самостійну творчу одиницю Запорізький обласний осередок Національної Спілки композиторів України (далі – НСКУ). До цього часу протягом 10 років запорізькі композитори входили до складу Дніпропетровської регіональної організації НСКУ, а ще раніше – до Донецької. Нині Запорізький осередок нараховує сім представників, серед яких заслужені діячі мистецтв Наталя Боева, Микола Попов і Дмитро Савенко, композитори Ганна Хазова, Вадим Сімонов, Валерій Колядюк та Ольга Попова-Березняк.

Важливо зазначити, що четверо із семи членів Запорізького обласного осередку НСКУ, а саме М. Попов, Д. Савенко, Г. Хазова та О. Попова-Березняк, здобули фахову освіту в Донецькій музичній академії імені С. С. Прокоф'єва у класі заслуженого діяча мистецтв України, професора Олександра Миколайовича Рудянського (нар. 1935 р.), який навчався композиції в Державному музично-педагогічному інституті імені Гнесіних (нині – Російська академія музики імені Гнесіних) у класі Арама Хачатуряна і закінчив навчання приблизно в той самий час, що й О. Носик (у 1963 році). Цей факт дає змогу відслідкувати спадкоємність у формуванні традицій, пов'язаних із професійною композиторською діяльністю на Запоріжжі.

Зі спогадів Миколи Попова відомо, що О. Рудянський як викладач композиції виявляв уважне та дбайливе ставлення до творчої індивідуальності кожного з його учнів, намагаючись її зберегти та розвивати у тих чи інших стильових і жанрових тенденціях, до яких мав схильність майбутній композитор. Це й зумовило жанрове розмаїття музики композиторів Запоріжжя, у творчому доробку кожного з яких є симфонічні, камерно-інструментальні та камерно-вокальні твори, хорові (мініатюри та кантатно-ораторіальні), а також музика до театральних вистав.

Однак можемо констатувати, що у творчості кожного з композиторів ті чи інші жанри переважають. Це пов'язано, зокрема, з певними обставинами життєтворчого шляху. Так, численна музика

до театральних вистав була створена протягом багаторічної праці запорізьких композиторів у сфері театального мистецтва: Миколи Попова – у Запорізькому академічному театрі молоді, Наталії Боевої – у Запорізькому академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені В. Г. Магара, Дмитра Савенка – у Запорізькому муніципальному театрі танцю. Значна кількість хорових творів у доробку Миколи Попова пов'язана з його багаторічною працею на посадах завідувача відділу хорового диригування та художнього керівника студентського хору («Запоріжжя») Запорізького музичного училища імені П. І. Майбороди.

Іншим соціокультурним фактором, який впливає на формування жанрової своєрідності творчості запорізьких композиторів, є їхня співпраця з виконавськими колективами, регіональними й не тільки. Серед них Академічний симфонічний оркестр Запорізької обласної філармонії, камерний оркестр ЗМУ імені П. І. Майбороди, студентський хор «Запоріжжя», Академічний хор імені П. І. Майбороди (Хор Радіо), Національний оркестр народних інструментів України, Національний ансамбль солістів «Київська камерата», Державний академічний естрадно-симфонічний оркестр, Національний камерний оркестр «Київські солісти», Академічний камерний хор «Хрещатик». Крім того, у кожного з авторів виразняються особисті жанрові пріоритети: наприклад, у творчому доробку Д. Савенка більшість складають концертно-симфонічні твори, у Н. Боевої – камерно-вокальна музика, у М. Попова та Г. Хазової – хорові жанри.

Твори композиторів Запорізького осередку НСКУ виконуються у багатьох концертах і фестивалних програмах в Україні та поза її межами. Серед них «Київ-мюзик-фест», «Контрасти» (Львів), «Дніпровські зорі» (Дніпро), «Музичні прем'єри сезону» (Київ), «Музика молодих» (Київ), «Фестиваль нової музики» (Битом, Польща). Результатом творчої співдружності запорізьких композиторів з Академічним симфонічним оркестром Запорізької обласної філармонії та його головним диригентом, народним артистом України В'ячеславом Редєю є щорічні концертні програми.

Наведемо приклади тематичного наповнення найбільш показових із точки зору прем'єрних показів запорізьких авторів:

- «Андрій Штогаренко та його учні» із творів А. Штогаренка, О. Костіна, Н. Боевої (2002);
- «Хіти ХХ сторіччя», сюїта «Великий квартет» із творів Д. Савенка (2003, 2006, 2009);

– «Спогад про вчителя А. Я. Штогаренка» (2012 рік) та музична п'єса Н. Боевої «Лігейя – день, Лігейя – ніч» за мотивами Е. По (2008).

Найбільш вагомим форматом музичної комунікації, що репрезентує творчу діяльність митця, є авторський концерт. Отже, вкажемо на авторські концерти симфонічної музики Миколи Попова (2000), Наталії Боевої (2001 та 2012 роки), Дмитра Савенка (2011).

З моменту утворення ЗОО НСКУ у 2012 році композиторами осередку були написані визначні твори крупних жанрів, які нині відносяться до вершин творчого доробку композиторів Запоріжжя. Прем'єри цих творів відбулися упродовж 2013-2019 років у симфонічних програмах «Композитори Запоріжжя запрошують» у виконанні Академічного симфонічного оркестру Запорізької обласної філармонії під керівництвом В'ячеслава Реді та студентського хору «Запоріжжя» Запорізького музичного училища імені П. І. Майбороди.

Вкажемо й на наявність усталеної жанрової системи музично-театральної творчості запорізьких композиторів, її збагачення: «За сім років існування ЗОО НСКУ у творчому доробку запорізьких композиторів з'явилися твори, що є першими жанровими зразками у професійній музиці Запорізького регіону» (Боева, 2018: 27). До них відносяться:

- «Дай нам, Боже!» Ганни Хазової – перший зразок жанру кантати на вірші українських поетів;
- “Postfactum” Дмитра Савенка – перший зразок концерту для симфонічного оркестру;
- «Лігейя – день, Лігейя – ніч» Наталії Боевої – перша театралізована музична п'єса для солістів, акторів театру та оркестру;
- диптих «Сходження» Наталії Боевої – перший концерт для органа з оркестром;
- мюзикл для дітей «Муха-цокотуха», рок-опера «Веселі жебраки» (за Р. Бернсом) Миколи Попова – перші зразки професійної театральної музики» (Боева, 2018: 27).

Зупинимось детальніше на розгляді жанровостильових ознак окремих найновіших творів крупних форм М. Попова, Г. Хазової, Д. Савенка, Н. Боевої.

Концерт-рапсодія для альти, мецо-сопрано та симфонічного оркестру пам'яті Івана Карабиця Наталії Боевої створений у 2012 році і неодноразово звучав у Києві, Дніпрі та Запоріжжі. Виразність партії соліста в цьому творі зумовлена орієнтацією автора на віртуозність виконавця – видатного альтиста та чоловіка Н. Боевої – Ігоря Горського. Концерт-рапсодія – розгорнутий одночастинний твір, який складається із контрастних

розділів, в яких чергуються експресивні монолози альти та драматичні оркестрові tutti. Особливістю драматургії твору є впровадження в кульмінації Концерту-рапсодії колискової «Люляй, люляй, мій синочку» у виконанні солістки (низьке мецо-сопрано). Це авторська пісня, створена поетом Андрієм Панчишиним і композитором Віктором Морозовим у 1985 році, присвячена героям Доби козаччини. У композиторській інтерпретації Н. Боевої ця колискова набуває нових сенсів у сучасному соціокультурному контексті.

«Меса пам'яті» (“Messa memoria”) – найновіший твір М. Попова, прем'єра якого відбулася в листопаді 2019 року і була підготована спільними зусиллями Академічного симфонічного оркестру Запорізької обласної філармонії та студентського хору «Запоріжжя» ЗМУ імені П. І. Майбороди. «Меса пам'яті» написана для солістів, мішаного хору та великого симфонічного оркестру (подвійного складу, з розширеною ударною групою та бас-гітарою).

«Месі пам'яті» – тричастинний твір, частини якого мають такі назви: “Kyrie”, “Sanctus-ostinato. Benedictus” та “Agnus Dei”. Слово «пам'ять» у назві твору вказує на відверто-особистісний і лірико-сентиментальний стрій авторського висловлювання. Твір можна було б назвати «ліричною месою». Також з історії створення твору відомо, що заключну частину меси “Agnus Dei” (написану хронологічно першою) М. Попов створив після кількох років цілковитого творчого «мовчання». Подібний досвід знаходимо в біографії багатьох композиторів, насамперед він пов'язаний із певними душевними переживаннями, внутрішніми потрясіннями, осмислення яких потребує часу і в подальшому реалізується у новому етапі композиторської творчості. Зокрема, тому «Меса пам'яті» заслуговує на особливу увагу в творчому доробку М. Попова.

Камерна кантата “Lobet Gott” Ганни Хазової написана у 2012 році для змішаного хору й існує у двох авторських редакціях інструментального складу: перша – для органа та ударних, друга – для струнного оркестру, фортепіано та ударних. Також існує запис цього твору у виконанні академічного камерного хору «Хрещатик» у програмі «Осінні прем'єри» 2 жовтня 2013 року, де інструментальний складник представлено звучанням фортепіано. Кантата написана на текст псалма 150 «Хвалить Бога в святині Його» (у німецькому перекладі Мартіна Лютера “Lobet Gott in seinem Heiligtum”).

Оскільки загальну структуру творів кантатно-ораторіального жанру визначає вербальний текст,

псалом 150 внаслідок своєї лаконічності зумовлює одночастинну композицію кантати з кількома розділами, які відповідають шести віршам псалма. У поліфонічному хоровому письмі твору Г. Хазова майстерно використовує техніку строгого стилю, а в інструментальному складнику – елементи техніки, що пов'язано з естетикою духовного мінімалізму кінця ХХ століття.

Концерт-фантазію для фортепіано та симфонічного оркестру Дмитра Савенка створено у 2016 році. В цьому творі виявлений інтерес композитора до експериментальних інструментальних складів і жанрів. Значна роль у партитурі відведена розширеній групі ударних інструментів. Віртуозність фортепіанної партії у Концерті-фантазії зумовлена, зокрема, фортепіанною майстерністю самого Д. Савенка, який за першою освітою – піаніст. Симфонічне мислення композитора виявляється у масштабній одночастинній композиції Концерту-фантазії, в якому численні епізоди змінюють один одного за принципом монтажності, створюючи драматургію кінематографічного типу.

Висновки. На підставі наданої комплексної характеристики творчого доробку запорізьких композиторів початку ХХІ століття виявлено такі позиції, які важливі для розуміння соціокультурних процесів у Запорізькому регіоні.

1) Оскільки професійна композиторська діяльність у Запорізькому регіоні означена періодом трохи більше, ніж півстоліття, то нині ще не можна говорити про формування Запорізької композиторської школи. Натомість у творчості композиторів Запоріжжя можна спостерігати певні спадкоємні зв'язки із київською та харків-

ською школою (від А. Штогаренка до Н. Боевої) та донецькою (від О. Рудянського до М. Попова, Д. Савенка, Г. Хазової). Творча діяльність Запорізького обласного осередку композиторів як *мистецько-культурної цілісності* є передумовою формування регіональної композиторської школи у певній історичній перспективі.

2) Жанрово-стильове розмаїття творчого доробку композиторів Запоріжжя зумовлене специфікою професійної діяльності (у театральній сфері, педагогічна робота в закладах мистецької освіти) та співпрацею з виконавськими колективами і видатними солістами у Запоріжжі та поза його межами.

3) В художньому мисленні композиторів Запорізького обласного осередку поєднуються традиційні та новаторські тенденції. У творах М. Попова та Н. Боевої домінує *класичний* тип музичного мислення з певною ієрархічністю системою засобів виразності. У творчості Д. Савенка та Г. Хазової переважає *сучасний* тип мислення, що виявляється у комбінуванні елементів різних сучасних композиторських технік.

4) Творчість композиторів Запоріжжя початку ХХІ століття відзначена глибинним лірико-драматичним поглядом на світ, щирістю та відвертістю висловлювання, його спрямованістю до широкого кола реципієнтів.

З точки зору музичної регіоналістики національна культура потребує вивчення її компонентів в усьому розмаїтті регіональних особливостей. Дослідження діяльності професійного композиторського осередку в Запорізькому регіоні є необхідним для осмислення цілісної картини української музичної культури початку ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко О. Музична культура Запорізького краю 30-50-х років. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Випуск 38, 2017. С. 109–118.
2. Боева Н. Композитори Запоріжжя запрошують. Запоріжжя, 2018. 52 с.
3. Кияновська Л. Галицька музична культура ХХ – ХХІ ст. : Навчальний посібник. Чернівці : Книжки – ХХІ, 2007. 424 с.
4. Литвиненко А. Полтавщина: музична культура (XIX – початок ХХ століття) : Навчальний посібник. Київ : Автограф, 2011. 184 с.
5. Мартинюк Т. Микола Попов. Монографічний нарис. Мелітополь : Сана, 2003. 148 с.
6. Мартинюк Т. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я XIX – ХХ століть. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2003. 608 с.
7. Мартинюк Т. Музичний світ М. Попова. *Теоретичні та практичні питання культурології*. Випуск 2. Запоріжжя, 1999. С. 66–72.
8. Мартинюк Т. Н. Боева. Вокальний цикл «Батьківщина» на вірші М. Цветаєвої: питання образного змісту і композиції. *Теоретичні та практичні питання культурології*. Випуск 4. Мелітополь, 2001. 35–50 с.
9. Мартинюк Т. Творча діяльність Запорізької філармонії у 1945-1960 роках як чинник відродження регіональної музичної культури. *Теоретичні та практичні питання культурології*. Випуск 10. Мелітополь : Сана, 2002. С. 129–142.
10. Мартинюк Т. Музична освіта Північного Приазов'я XIX – початку ХХ ст. як елемент регіональної музичної культури. *Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. Музична освіта в Україні: теорія і практика*. Випуск 29, 2003. С. 77–91.

REFERENCES

1. Antonenko O. Muzychna kultura Zaporizkogo kraju 30-50-h rokiv [Musical culture of the Zaporizhia region in the 1930s and 1950s]. Actual problems of history, theory and practice of art culture, 38, 2017. P. 109–118 [in Ukrainian].
2. Bojeva N. Kompozytory Zaporizhzhia zaprosujut. [Composers of Zaporizhzhia invite]. Zaporizhzhia, 2018. 52 p. [in Ukrainian].
3. Kyjanovska L. Galycka muzychna kultura XIX – XX st. : Navchalnyj posibnyk [Galician musical culture of the XIX – XX centuries : Textbook]. Chernivtsi : Books – XXI, 2007. 424 p. [in Ukrainian].
4. Lytvynenko A. Poltavshchyna: muzychna kultura (XX – pochatok XX stolittia [Poltava region: musical culture (XIX – the beginning of the XX century) : Textbook]. Kyiv : Autograph, 2011. 184 p. [in Ukrainian].
5. Martyniuk T. Mykola Popov. Monografichnyj narys [Mykola Popov. Monographic essay]. Melitopol : Sana, 2003. 148 p. [in Ukrainian].
6. Martyniuk T. Muzychnyj profesionalizm Pivnichnogo Pryazovja XIX– XX stolit [Musical professionalism of the Northern Azov region of the XIX – XX centuries]. Melitopol : Publishing House of the Melitopol City Printing House, 2003. 608 p. [in Ukrainian].
7. Martyniuk T. Myzuchnyj svit M. Popova [M. Popov’s musical world]. Theoretical and practical issues of culturology. Zaporizhia, 1999. P. 66–72 [in Ukrainian].
8. Martyniuk T. N. Bojeva. Vokalnyj cykl “Batkivshchyna” na virshi M. Tsvetajevoji: pytannia obraznogo zmistu i kompozycji [N. Bojeva. Vocal cycle “Fatherland” on the poems of M. Tsvetaeva: questions of figurative content and composition]. Theoretical and practical issues of culturology. Melitopol, 2001. P. 35–50 [in Ukrainian].
9. Martyniuk T. Tvorcha dijalnist Zaporizkoji filarmoniji u 1945-1960 rokah jak chynnyk vidrozhennia regionalnoji muzychnoji kultury [Creative activity of the Zaporizhzhia Philharmonic in 1945-1960 as a factor in the revival of regional musical culture. Theoretical and practical issues of culturology. Melitopol : Sana, 2002. P. 129–142 [in Ukrainian].
10. Martyniuk T. Muzychna osvita Pivnichnogo Pryazovja XIX – pochatku XX st. jak element regionalnoji muzychnoji kultury [Music education of the Northern Azov region from the XIX till the beginning of the XX century as an element of regional musical culture]. Scientific journal of NMAU named after P. I. Tchaikovsky. Music education in Ukraine: theory and practice, 2003. P. 77–91 [in Ukrainian].